

Fenyvesi Ottó, Kibédi Varga Áron,
Orbán Ottó, Zalán Tibor versei

Kontra Ferenc, Sándor Iván prózája

Grendel Lajos Mészöly Miklósról

Pécsi Györgyi Kányádi-tanulmánya

Diákmelléklet: Tverdota György
József Attiláról

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

Szerkesztő:
HÁSZ RÓBERT

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(művészeti szerkesztő)

DOMÁNYHÁZI EDIT
(nyelvi lektor)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,
a József Attila Alapítvány és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.

A lapot nyomja: Officina Press Kft., Szeged.

Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné.

Internet: www.tiszataj.hu e-mail: tiszataj@tiszataj.hu

A folyóirat internet-szolgáltatója a V-fon Rt.

Szerkesztőség; 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 421-549. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti a HIRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Levél- és Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra.

Egyes szám ára: 200 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 600, fél évre 1200, egész évre 2400 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LVI. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM

2002. ÁPRILIS

FENYVESI OTTÓ: Halott vajdaságiakat olvasva (Csáth után szabadon)	3
KONTRA FERENC: A kastély kutyái	12
HARKAI VASS ÉVA: Razglednicák	27
ORBÁN OTTÓ: Dal a kockázatról és a mellékhatásról; Dal a mindennapos vereségről	29
LÁSZLÓFFY CSABA: Szabólőrincés április; Az angyalok relatív örökkévalósága; Anyámban nincs időzavar	30
SÁNDOR IVÁN: Minden valami más	33
KIBÉDI VARGA ÁRON: 411; 412; 413; 414	46
ZALÁN TIBOR: Erotikus vázlat 37; Közben	48
GRENDDEL LAJOS: Pannon mitológia?	53
KÁNTOR LAJOS: Szomszédvárak lebontása	62
BERTHA ZOLTÁN: Bálint Tibor (1932–2002)	67

TANULMÁNY

PÉCSI GYÖRGYI: „Nem volt ahová mennem” (Az elrejtőzködött Isten Kányádi Sándor költészetében)	70
---	----

KRITIKA

BOMBITZ ATTILA: Feltételes múlt, feltételes történelem (Márton László: Kényszerű szabadulás [Testvériség I. rész])	91
SZEKÉR ENDRE: Költői utazás Kovács András Ferencel (Téli prézli, versek 1995–2000)	100
SÁGHY MIKLÓS: Az írás révén: „tisztázódik / és romlik tovább az egész” (Marno János: Daidal)	103
BORDÁS SÁNDOR: Több nap mint kolbász – a gasztronomikus történetírás (Csaplár Vilmos: Igazságos Kádár János)	107
<i>Szerkesztői asztal</i>	a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

HUSZÁR IMRE munkái a 11., 28, 52., 70., 90.
és a 116. oldalon

DIÁKMELLÉKLET

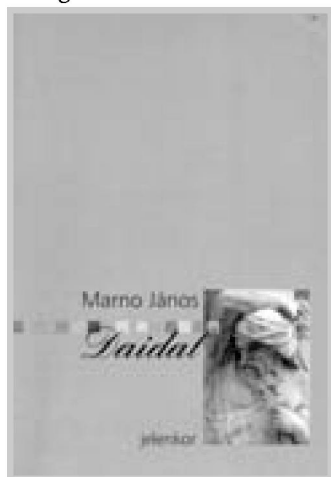
TVERDOTA GYÖRGY: A tizenkettedik
(Korszerűtlen elmélkedések
József Attila Eszmélet-ciklusának XII. verséről)

Az írás révén: „tisztázódik / és romlik tovább az egész”

MARNO JÁNOS: DAIDAL

(bevezetés) Marno János *Daidal* című kötetének legszembetűnőbb jellemvonása egyfelől a versek nyelvi roncsoltsága, mely főleg a jelentések szintjét érinti, ám kisebb mértékben a grammatikai megoldásokban is megfigyelhető; másfelől a tömör, rövid mondatok gyilkos pontossága, melyek egy hivatalnok precizitásával rögzítik a mindennapi rutinok (séták, ébredések, vizelek) ritmikáját, pusztító egyhangúságát. Az egzaktásra törekvés és a bomlasztó bizonytalanság kettőssége figyelhető meg a versekben, vagyis mintha az írás révén először tisztázódna, aztán mégis tovább romlana az egész (vö. *Fonográfia*). Mindebből az következik, hogy a mondatról mondatra haladó olvasói stratégia a részek azonosítása után nem találja az összeilleszthetőségek logikáját, így minduntalan elakad a szöveghez rendelhető értelem-egész létrehozásában. Ekkor két dolgot tehet: vagy bosszantónak találja az egészet, és elutasítja a dialógust a versekkel, vagy veszi a fáradtságot, és előzetes elvárásait félretéve alámerül a szabálytalanságok világába.

(a lírai alany és a világ) A *Daidal* szövegeinek első rétegében naplószerű elemek, töredékek kínálnak látszólagos fogózkodást: „Akkor keltél, kilenc előtt egypár perccel”, „Iszol egy kortyot a csapból”, „Rá- / gyúttasz, ez ma már a 20. (helikon / extra lights)” stb. E fragmentumok alapján úgy tűnhet, az ábrázolt világban behatárolhatóak az időpontok, terek, cselekvések és testi szükségletek. Valójában azonban a meghatározhatónak látszó objektumok olyan gondolati műveletek kiindulópontjaiként jelennek meg, melyek felszámolják azok felsejlő körvonalait: „Nem tudod, / hol kezdődik a fedjed és hol ér véget / a lábad. Egyáltalán, különbözik-e / egymástól mennyezet és padló”. Az önmegszólítás egyes szám második személyű igealakja a lírai beszélőt jelöli ki e gondolati műveletek alanyaként. Ugyanakkor, mivel e mentális aktusok tárgyai a lírai szubjektum belső világában jelennek meg, a szellemi cselekedetek alanya és e műveletek tárgya nem különbözik egymástól. Ebből következően a kötet szövegei a gondolat és képzelet útját követik a lélek mélyebb rétegeibe, úgy, mintha egy analitikus önfeltárás hiteles dokumentációi volnának. E lelki elemzések célja elsősorban a tisztázás és rendteremtés, ám az egyre beljebb hatolás valójában csak a homály mértékét és az asszimetriák számát növeli. Lehetőségként megjelenik ugyan a kínzó elme termékeitől szabadulás reménye: „fejben kiáltozol, ürülnél bár ki egyszer egészen”, ám a gondolatok egymás utáni felfejtése nemhogy efelé ve-

Jelenkor Kiadó
Pécs, 2001
184 oldal, 1300 Ft

zetne, hanem éppen ellenkezőleg: a magyarázat nélküli jelenségek burjánzására ítéli a lírai alanyt. És mivel a versek nem juthatnak nyugvópontra, a lírai analízisek nem csupán egy valahová tartó folyamat dokumentációi, hanem, végcél hiányában, egyben annak eredményeinek is tekinthetők. Nem hiányt jelölnek, hanem hiányt hordoznak. Beszámolnak a tisztázás kudarcra ítélt kísérletéről, vagyis arról, hogy miért nem állhat össze a megnyugtató egész. A jelentések szintjén pedig a központi vezérlő elv hiánya olyan vég nélküli oda-vissza kapcsolásokat hoz létre, melyek mintha a lírai én önértelmezésének útvesztőit mintáznák. Röviden: a szövegek íve az (ön)azonosítás legkézzelfoghatóbb mozzanataitól (pl. hely, idő) jut el a legmélyebb szabálytalanságig, ahol már nem az egyértelműség a meghatározó. Marno „szava túl mélyről jön”, s oly „élethű”, mintha nem vonná azt semmiféle rendezőelv alá, azaz megőrizné eredeti formájában a felfejtett gondolatot. Mintha nála a megismerés vágya fontosabb lenne a kompozicionális egész létrehozásánál: „Ellenemre minden, ami ép; ami egységet alkot maga-magával”. Látszólag legalábbis, hiszen a kötet ciklusokra, versekre tagolása biztos arányérzékről és pontos szerkesztettségről tanúskodik. A szövegek kivétel nélkül tizenkét soros egységeket, vagyis szabályos, viszonylag zárt formákat alkotnak. Ám a tartalmi oldal szétzilálja ezeket az „egészlegességeket”, előfordul ugyanis, hogy a formális egység végén megjelenő téma a következő vers elején folytatódik, illetve gyakori egy-egy kifejezés vagy verssor nem ritkán szó szerinti ismétlődése (pl. „Halálos nyugalom”, „Az / apádnak például nem volt hangja”). Úgy tűnhet, az utóbbi jellemvonásban is a lírai alany belső világának azt a tulajdonságát érhetjük tetten, mely ugyanazt a mentális tárgyat újra és újra analízisének körébe vonja, remélve, hogy ezáltal legalább néhány kérdésben nyugvópontra juthat.

A versben beszélő önmagával folytatott drámai küzdelmének nyelvi alakzata az egyes szám második személyű igealakokban a leginkább érzékelhető. Az önmegszólítás megkettőző funkciója lehetővé teszi a lírai én számára a látszólagos kívülállást, mely az indulatok, érzelmek és elfojtások felfejtésének elengedhetetlen eszköze. Az elakadások, megtorpanások, gondolati útvesztők lenyomatait rögzítik a szövegek: „na, ezt meg hogy érted” visszatérő kérdése, vagy néha mintha a nyelv lemaradna az elme mögött: „Hogy is mondjam. / Hogy bírjad követni”, „nem is biztosan ez / a helyes szó” stb. A folytonos önértelmezés nyelvbeli megjelenései azt implikálják, hogy a lírai alany mindenekelőtt legrejtettebb önmagával igyekszik valamiféle viszonyba kerülni, és a valóság, illetve annak szereplői mind ennek a belső világnak a részeként jelennek meg, pontosabban: nem is különböznek attól, hiszen az ábrázolt világ nem elválasztható a lírai alany képzeleti és gondolati aktusaitól. Talán ezért nem lehet bizonyos szempontból különbséget tenni a halott anya, a múltból elő-előtűnő fiú és Róka – a beszéd szituációja által meghatározott – jelen idejű figurája közt; nem rendelhető hozzájuk külön világok, (pl. múlt-, jelen-, képzelgések világa) hiszen mind a lírai önértelmezés folytonosan átrendező viszonyrendszerének kiemelkedő, és ezért újra és újra visszatérő pontjait képviselik.

(a nyelv és írás) A nyelv, pontosabban az írás aktusa, a *Daidal* szövegeiben két egymásnak ellentmondó jellemvonással rendelkezik: egyfelől lehetőséget teremt az indulatok napvilágra hozására, az (ön)megismerésért folytatott küzdelemben a dolgok részleges tisztázására, formába öntésére: „nekizuhansz az írásnak, / mely a szellemnek tartalmat a léleknek / tartást ad”. Másfelől pedig akadálya a teljes kiürülésnek, mivel elégtelen eszköze a legmélyebb összefüggések megragadásának: „Nem tudod hová / tenni az indulatukat, melyet hovatovább leírhatatlannak ítélsz”, „ez szintén homály-

ban marad". A nyelvnek e fogyatékoságát mintázzák a szövegek, mikor egészlegesség helyett szemantikai töredezettséget, roncsoltságot jelenítenek meg, hiszen a végleges tisztázások rendre elmaradnak. Fura paradoxon azonban, hogy a maradék nélküli kiürülés, melynek végcélja a nyelvtől és a nyelv által közvetített gondolatoktól való szabadulást jelentené („még / tisztább volna, ha szóban sem tartod magad/ semmihez”), csak a nyelven, íráson keresztül képzelhető el. Azaz: a nyelvtől megszabadulni csak a nyelv segítségével lehetséges. A *Daidal* szövegeinek beteljesíthetetlen vágya ebből az ellentmondásból táplálkozik: az írás felszínre hoz, tisztáz, megszabadít, egyszóval: ürít, ugyanakkor rendszerjellegéből következően leszűkít, gátol és rögzít, így minduntalan a lírai beszélő terét korlátozó tényezővé válik.

Ezzel egy időben a kötet verseinek nyelvi szintjén megfigyelhetünk egy másfajta mozgást is, nevezetesen a közhelyesnek tűnő nyelvi egységek bevett alakjainak oly mértékű módosítását, mely az eredeti formát még felismerhetővé teszi, de jelentésében már egészen más szerepet rendel hozzájuk: „Korban az / igazság”, „hányni jár vissza a lélek”, „Kétszer nem léphetsz fél láb- / bal hátra”, „Egy túlvilág omlik össze benned” stb. Az állandósult szókapcsolatok ilyen és ehhez hasonló átírása, bár, az eredeti és új jelentés interakciójának következtében, meglehetősen mulatságos tud lenni, mégsem a humor felé történő egyértelmű elmozdulást jelzi. Az „Ismét csak fej vagy, Írás” kifejezés esetében például a *fej vagy írás* játék neve alakul át azonosítássá oly módon, hogy a *vagy* kötőszó létige funkciót kap. Az írássá, fejjé (gondolattá) levés azonban a lírai én számára cseppet sem mulatságos létforma, hiszen, ahogy arról már fentebb szóltam, az írás integráló szerepe mellett destruktív funkcióval is rendelkezik, azaz nem csak kirajzolja, hanem mállasztja is a személyiség körvonalait. E nyelvi játékok, melyek a szavak szintjén is megjelennek: pl. „panierlos” (panír nélküli csirkecomb), „Szóhalálában”, „múlúdbőr” (cipőtalp), mintha a nyelv felszínéről nem hatolnának a tartalmi rétegekbe, és így a *Daidal* kötet versei kapcsán nem beszélhetünk az ironia azon funkciójáról, mely az elviselhetetlen kényszerek alól adna valamiféle feloldozást. Inkább a groteszk látásmód jelenik meg a szövegekben, a megmosolyogtató és az ijesztő bizarr keveréke: pl. „valami bőrbe halandó belenő / elkerülhetetlenül”, „Emelygő pióca, kelsz át a Vérmezőn”, „S még ágyba tért a dráma”. A versek humora nem rést üt az elviselhetetlenségeken, hanem csak más szemszögből mutatja a lét kényszereit. Minthogyha Marno azért fordítaná ki az egyértelműségeket, hogy így vegye őket másképpen szemügyre, ám a végeredmény nem változik, mindig ugyanaz marad: az önmagából kiutat nem találó gondolat gyötrelme.

(az álmok) A kötet szövegeiben fontos szerepet kapnak az álmok, melyek az ábrázolt világban gyakran nem különíthetők el a valóságtól, hanem azzal szétválaszthatatlanul egybefonódnak. Ennek oka talán abban keresendő, hogy a lírai alany a megismerés reményében egészen az álmok forrásáig hatol, pontosabban túljut azon a vonalon, mely a mindennapok logikáját az álmokétól elválasztja. Mindenesetre ez még nem jelentené az álmok áttétel nélküli megjelenését, hiszen a nyelvbe, versbe lépve annak logikai rendjébe szerveződnek, vagyis: a nyelv újra strukturálná az álmokat. Am ez a hatásmechanizmus nem ilyen egyértelmű a kötet szövegeiben. Nem ritkán, mintha a vers logikája igazodna az áloméhoz, pontosabban annak szabálytalanságaihoz, öntörvényűségeihez: „Rókád lába hideg, mint az álom. Mely / azután jön. Ég a talaj az ezeregy / robbanástól, és nincs igazság a földön, / torkod sípol, elegend van az egészből / egy szempillantás alatt”. Mindemellert az álom-logika nemcsak a nyelv főleg szemantikai meghatározottságait ássa alá, hanem tematikai szinten is destruáló szereppel bír, hiszen

az álom nem a boldog önfeledtség (vö. teljes kiürülés) állapotát rejt magában, hanem ugyanazokkal a nyomasztó asszimetriákkal terhes, mint az ébrenlét pillanatai: „Vannak kifogás- / talan helyek (s akik elfoglalják azokat), / melyek egy álom által lesznek egyszerre / lerobbanva mind, s helyre nem hozhatók / semmi múgonddal többé”. Ahelyett, hogy az elviselhető gondolatnélküliségbe szippantaná az álmodót, visszaviszi a bizonytalanságok és szorongások vidékeire: „fejest ugrasz egy álomba, mely hátrahalad”.

(**összegzés**) A *Daidal* című kötet versei nem könnyen adják meg magukat az interpretációnak, pontosabban annak az olvasói megközelítésmódnak, mely a szövegeket maradéktalanul uralni akarja, elemeit egy átfogó egészlegességbe kíséri meg merevíteni. A jelentések folytonos átrendeződése, feloldhatatlan egymásnak feszülése elbizonytalanítja azokat az értelmezői döntéseket, melyek lezárni, véglegesíteni szándékoznak. Ehelyett a versek olyan játékra hívnak, mely mellett, hogy aktív jelentésteremtő munkát igényel, felülírhatatlan megoldásokra mégsem törekszik.

Marno János szövegei olyan lírai aktusoknak tűnnek, melyekben a beszéd alanya nem különbözik el az ábrázolt világtól, hiszen ami a maga töredékességében és roncsoltságában mégis megmutatkozik, az a lírai alany képzeleti és gondolati cselekedeteinek öntörvényű szimbiozisa. Am e szétválaszthatatlanság egyben azt is jelenti, hogy a lírai szubjektum számára nincs menekvés a gondolat útvesztőiből, mint ahogyan **Daidalos** számára sincs a szárny megépítéséig Minósz labirintusból („Este / lesz, mire újabb szárnycsapásba kezdesz”). A kötet szövegei olyan lelki mélyfúrásokat dokumentálnak, melyek az elgondolhatóság, a kifejezhetőség határát feszítik. És ha néha túl mélyről jön is a vers szava, ki átadja magát a szövegek akaratának, a gyötrő bizonytalanságok mellé, a tisztázás soha be nem teljesedő, ugyanakkor soha meg nem szűnő reményét kapja.

Sághy Miklós